

ДИНАМІКА МОТИВАЦІЇ НАВЧАННЯ УЧНІВ ПІДЛІТКОВОГО ТА ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

Кацалап О. В.

*Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
knishe4ka8@ukr.net*

Мотивація навчання в підлітковому та юнацькому віці є динамічним психічним утворенням, розвиток якого безпосередньо пов'язаний з процесами становлення особистості, формуванням самосвідомості та внутрішньої регуляції поведінки. У ці вікові періоди змінюється не лише сила та напрям навчального мотиву, а й структура ціннісних орієнтацій, уявлень про себе, ставлення до знання як соціального й особистісного блага. В умовах швидких трансформацій освітнього простору, диджиталізації, зростання інформаційного тиску, а також на тлі тривалого стресу, спричиненого війною, психоемоційна залученість до навчального процесу набуває особливої ваги як показник адаптованості та цілеспрямованості особистості.

Підлітковий вік характеризується зниженням залежності від зовнішнього контролю та посиленням потреби в самоствердженні, що змінює орієнтири навчальної діяльності – від зовнішніх стимулів до внутрішньої осмисленості й особистісного значення. У цей період мотивація стає більш емоційно забарвленою, залежною від взаємин із педагогами, групою однолітків, стилю оцінювання та індивідуального досвіду успіху. У юнацькому віці, зі зростанням рівня абстрактного мислення й саморефлексії, посилюється зв'язок між навчанням та уявленням про власне майбутнє. Змінюється не лише інтенсивність, а й структура мотивів: на перший план виходить орієнтація на саморозвиток, професійну перспективу, відповідальність за результат [4].

Сучасні дослідження засвідчують зростання фрагментарності навчальної мотивації, її нестабільність, коливання між ситуативним інтересом та рутинною втратою сенсу. Це зумовлює необхідність переосмислення форм організації навчального процесу, створення умов для усвідомленого залучення, підтримки індивідуального смислу навчання. Дослідження вікових змін у мотиваційній сфері є важливим не лише для наукового аналізу психології учня, а й для практики освітнього середовища, яке має реагувати на зміни внутрішніх потреб учнів, а не лише на зовнішні стандарти [1].

Дослідження динаміки навчальної мотивації в підлітковому та юнацькому віці передбачає аналіз психологічних закономірностей, що визначають зміну змісту, структури та функціонування мотиваційної сфери особистості на етапі переходу від дитинства до ранньої дорослості. У рамках вікової психології мотивація навчання розглядається як психічна система, що зумовлює напрям, інтенсивність,

стійкість і регуляцію навчальної діяльності, будучи водночас індикатором рівня особистісної зрілості, ступеня сформованості потребово-смыслової сфери та інтеграції освітньої мети в загальну життєву перспективу. Особливої актуальності набуває вивчення мотиваційної динаміки в умовах сучасного освітнього середовища, що трансформується під впливом соціально-культурних, інформаційних та воєнно-політичних викликів. У таких умовах стійкість, гнучкість і автономність навчальної мотивації виступають факторами не лише академічної успішності, а й адаптивності особистості в широкому соціальному контексті [3].

Підлітковий вік характеризується значними змінами у змісті мотиваційної сфери. У цей період відбувається переорієнтація від зовнішньо зумовленої мотивації (наприклад, оцінка, схвалення дорослих, соціальний контроль) до внутрішніх регуляторів, що формуються на основі зростання рефлексивності, розвитку Я-концепції та потреби в самоствердженні. Поряд із тим, що підліток уже володіє здатністю до усвідомленого сприйняття цілей навчання, мотиваційна сфера залишається досить вразливою до емоційного фону, до міжособистісних взаємин із учителями та однолітками, до відчуття підтримки або її браку в освітньому просторі. У цей час пізнавальні мотиви можуть втрачати провідну позицію, поступаючись позиційним (пов'язаним із статусом у групі), прагматичним (зорієнтованим на короткострокову вигоду) або захисним (що спрямовані на уникнення неуспіху чи негативної оцінки). Зниження пізнавальної мотивації на цьому етапі часто є тимчасовим і зумовлюється не втратою інтересу як такого, а кризою орієнтирів, пов'язаних із пошуком особистісного сенсу в навчанні [4].

На етапі юнацького віку мотиваційна сфера зазнає якісної перебудови, що виявляється в посиленні домінування внутрішніх мотивів над зовнішніми. Цей процес відбувається паралельно з формуванням життєвої перспективи, розвитком самосвідомості та прагненням до особистісної самореалізації. Навчальна діяльність усе частіше набуває рис цілеспрямованості, вона співвідноситься із професійним самовизначенням, стає способом реалізації власних потенційних можливостей. У цьому віці актуалізується інтерес до змістовного аспекту знань, з'являється здатність до самостійного планування навчального процесу, до постановки особистісно значущих цілей. Водночас варто зазначити, що не всі юнаки досягають цього рівня мотиваційної зрілості одночасно. У багатьох зберігається залежність від зовнішньої підтримки, висока вразливість до оціночного впливу та недостатній розвиток вольових компонентів мотивації. Такі суперечності свідчать про нерівномірність формування мотиваційної структури та потребують індивідуалізованого психолого-педагогічного супроводу [2].

Структурно навчальна мотивація охоплює змістовий (цілісність пізнавального інтересу, значущість змісту навчання), динамічний (енергетичний потенціал діяльності, інтенсивність прагнення до результату) та регулятивний (рівень самостійності, здатність долати труднощі) компоненти. У підлітковому віці провідним є динамічний компонент, що робить навчання імпульсивним, часто залежним від настрійових коливань, емоційної підтримки, стимуляції. У юнацькому віці поступово зростає роль змістового та регулятивного компонентів: учень здатний до смислової інтеграції навчання в ширший контекст життєвої стратегії, демонструє вищу здатність до саморефлексії та самоконтролю, що забезпечує стійкішу й автономнішу мотивацію. Психолого-педагогічні дослідження (зокрема, праці Н. Краснової та В. Середюк) засвідчують, що така еволюція мотиваційної структури має не тільки вікову зумовленість, а й залежить від стилю педагогічної взаємодії, рівня когнітивної підтримки, міжособистісного клімату у навчальному середовищі [3, 4].

Крім внутрішніх вікових чинників, важливими є і зовнішні соціально-психологічні впливи, що посилюють або гальмують розвиток мотивації. Серед них слід виокремити: тип навчального середовища (авторитарне чи партнерське), домінуючий стиль оцінювання (орієнтований на помилки чи на прогрес), педагогічну підтримку (стимулювальну чи регламентуючу), а також фактори соціального контексту (стабільність або травматичність середовища, зокрема в умовах війни). Врахування цих змінних дозволяє глибше розуміти динаміку мотиваційної сфери учнів і формувати системи впливу, що не лише зберігають мотиваційний потенціал, а й сприяють його зростанню [1].

Процес формування мотивації навчання в підлітковому та юнацькому віці відображає не лише вікові етапи психічного розвитку, а й глибші зміни в структурі особистісної регуляції, ціннісно-смислового полі та когнітивно-афективній інтеграції пізнавальної активності. Перехід від ситуативно зумовленої, зовнішньо підтримуваної мотивації до внутрішньо керованої, цілеспрямованої, осмисленої навчальної діяльності свідчить про формування індивідуальної навчальної суб'єктності. Такий перехід не є автоматичним або рівномірним – його перебіг визначається як особистісними ресурсами учня, так і соціально-психологічними умовами освітнього середовища.

Результати аналізу свідчать, що на різних вікових етапах навчальна мотивація реалізується через неоднакові механізми. У підлітковому віці переважають зовнішні й соціально-позиційні мотиви, пов'язані з потребою у визнанні, приналежності до групи, самоутвердженні в очах однолітків і дорослих. При цьому навчання нерідко виконує інструментальну функцію, залежачи від контексту взаємин і психологічного фону. У юнацькому віці мотивація набуває

ознак автономності та змістової глибини: зростає роль пізнавальних і професійно зорієнтованих мотивів, що співвідносяться з життєвими планами, цінностями самореалізації, бажанням досягати самостійно поставлених цілей.

Динаміка мотивації вимагає цілеспрямованого педагогічного супроводу, який має базуватись не на стимуляції за допомогою зовнішніх засобів, а на створенні умов для внутрішнього зростання мотиваційної сфери. Освітнє середовище, зорієнтоване на підтримку індивідуального смислу навчання, розвиток емоційної залученості, рефлексивності, самостійності та відповідальності, здатне не лише запобігти мотиваційному згасанню, а й сприяти формуванню стійкого інтересу до знання як до особистісно значущого ресурсу. Саме тому аналіз мотиваційної динаміки повинен мати не лише теоретичне, а й виразне практичне застосування в контексті сучасної освіти, яка потребує нових підходів до розвитку пізнавальної активності та суб'єктності учнів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чаусова Т. В. Особливості формування мотиваційної сфери навчання підлітків. *Вісник післядипломної освіти: зб. наук. праць. Серія: Педагогічні науки*. 2018. № 6 (35). С. 121–134.
2. Середюк В. С. Проблеми розвитку внутрішньої мотивації навчання у юнацькому віці // *Психологія і педагогіка: зб. наук. праць*. Київ : НУБіП України, 2022. С. 34–38.
3. Горбенко Ю. Л. Мотиваційна сфера та її особливості у підлітковому та ранньому юнацькому віці: *Психологія розвитку особистості у підлітковому та ранньому юнацькому віці* : навч. посібник / за ред. К. В. Сєдих. Полтава : Астроя, 2018. С. 186–198.
4. Краснова Н. П. Психолого-педагогічні аспекти вікової динаміки соціальної компетентності учнів підліткового та юнацького віку сільського закладу загальної середньої освіти. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2020. № 7 (338). С. 25–43.

КОПІНГ-СТРАТЕГІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ВОЄННИХ ДІЙ

Керімлі Гюльяз

*Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
gkerimli84@gmail.com*

Сучасні умови воєнних дій вимагають від військовослужбовців високого рівня психологічної стійкості, здатності ефективно адаптуватися до стресових ситуацій та зберігати оптимальний рівень професійного функціонування. Постійна напруга, ризик для життя,